

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2004-2005

Rönesanstan Günümüze Mücevhere Yansıyan Yaşam

Gül İrepeoğlu

Tarihi insanlık tarihi kadar eski olan takının serüvenini izlemek, toplumsal tarihi, dolayısıyla toplumun değişimini ve eğilimlerini de izlemek anlamına gelir. Yaklaşık 600 yıllık bu serüvene baktığımızda, mücevhere yüzyıllar boyunca pek çok anlam yüklendiğini görürüz. Mücevher, her şeyden önce onu taşıyan toplumsal durumunu sergilemenin bir aracıdır; ancak aynı zamanda aşkı ve bağlılığı da simgeler. Sanat tarihçileri için önemli bir diğer özelliği, mücevherlerin, ait oldukları dönemin sanatsal üslubunu en sofistike biçimde yansıtmalarıdır.

Kuzeyli bir ressam olan Petrus Christus'un 1449 tarihli tablosunda, kuyumcuları himaye eden Aziz Eligius'u atölyesinde görürüz. Atölyeye bir nişanlı çift gelmiş ve kendilerine yüzük seçmektedir. Bu konu aracılığıyla o dönemde ne gibi takıların var olduğu görülebilir. Dolayısıyla sanat yapıtları, tablolar, minyatürler yalnızca birer sanat yapıtı değil belgesel niteliği olan eserler olarak da kullanılabilirlerdir.

Alessandro Fei imzalı bir diğer örnekte, ünlü Medici ailesinin mücevherlerini üreten atölyeyi görürüz. Resimde ön planda Medici dükalığının tacı hazırlanmakta, bir yandan tamamlanmış olanlar sergilenmekte ve diğer yanda maden işleri yapılmaktayken, Dük Medici atölyeyi ziyarete gelmiştir. Bu 16. yüzyıl tablosu, o zamanın Floransa'sında bu işlerin nasıl yürüdüğünü göstermektedir.

Rönesans döneminde, antik dünya tekrar gündeme gelir, antik dünyanın formları tekrar yorumlanır ve sanatın pek çok dalına uygulanır. Tabloların konusu ister o güne ait olsun, isterse mitolojik bir konu işlensin, tam anlamıyla o günün mücevherine dair bilgi verir izleyiciye.

Ünlü Rönesans ressamı Albrecht Dürer, kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun tacını tasarlar. Sanatçılara takı ısmarlamak son derece önemli bir olaydır; mücevheri ve takıyı desteklemek anlamına gelmektedir.

Hans Holbein da pek çok takı tasarlamış ve ressamın bu tasarımları uygulanmıştır.

Rönesans takısı deyince çoğunlukla gözümüzün önüne, heykel tadında takılar olarak tanımlayabileceğimiz, zincirlerin ucundaki pandantifler gelir. O dönemde son derece renkli bir mine işçiliği görülür. Pandantiflerin tasarımları da tam anlamıyla o dönemin meraklarıyla paralel gider. Bu ilgi, mitolojik konulara dairdir ve dolayısıyla takılarda antik dünyaya ait unsurlar yer alır. İncilerin doğal formuna uygun, heykel tadındaki biçimlerin ortaya konduğu bu takılarda anlatımcı bir üslup söz konusudur.

Bildiğimiz gibi, Rönesans'ın düşünce akımı Hümanizm'dir ve insanın kendisine, tek tek kişilere değer vermek, bu dünyaya değer vermek esastır. Bu düşünce biçimi takılara da yansır. Ancak diğer yandan dini konular da tamamen göz ardı edilmiş değildir. Bu dönemde örneğin İsa portreli bir pandantife, İncil'den kimi konulara yer veren takılara da rastlayabiliriz, ancak yine de bu tür konuların fazla olmadığını söyleyebiliriz.

Rönesans döneminde, antik dünyayı temsil eden bir takı olan kameoya da rastlarız. Küçük oval taşlar üzerine kazılı ya da kabartma portrelerin yer aldığı bu takılar Rönesans döneminde tekrar moda haline gelir ve kullanılır. Dönemin bir diğer özelliği, günlük yaşama ait birtakım eşyaların takıya dönüştürülerek kullanılmasıdır. Yaşamı yansıtan bu takılar arasında bir kürdana bile rastlayabiliriz. Bu örnek elbette dönemin yeme içme alışkanlıklarının, gündelik hayatının farklılığı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Hükümdarların takılarını gözlemlediğimizde, hükümdarlık alameti olarak yüzyıllar boyunca geçerliliğini koruyan takılara rastlarız. Örneğin burada görülen VIII. Henry ve III. Richard'ın ortak takıları, omuzlarına attıkları, taşlarla bezeli geniş zincirleridir.

Bu dönemde giysilerin üzerine mücevher dikilmeye de başlar; mücevher düğmeler, şapkaların kenarına yerleştirilen rozetler ve fibulalar Rönesans'ın son derece revaçta olan takılarıdır. Şapkalarla birlikte kullanılan takılar genellikle erkek takısı olmakla birlikte, kadın takısı olarak kullanıldığı da görülür. Şapka rozetlerinden bir örnekte, İncil'den alınmış bir konu olan Aziz Paul'un öyküsü müthiş bir mine işçiliğiyle aktarılmıştır.

Şarلمان'ın Papa'ya hediye ettiği antik konulu bir cameo, bunun bir papaya uygun bir armağan olup olmadığı sorusunu canlandırır zihnimizde. Çok da uygun değildir aslında, zira o dönemde bir çatışma söz konusudur; antik dünyanın gündeme gelişi, bir anlamda Hıristiyanlığın bir kenara itilişine yol açmaktadır. Buna rağmen, böyle bir kültürün varlığını görmemizi sağlar bu armağan. Yine bu örnek aracılığıyla, Avrupa içerisinde böyle bir armağan alışverişi olduğunu görüyoruz soylular arasında. Bu da bir biçimde bir üslubun Avrupa'ya yayılması, bir üslup birliği sağlanabilmesi anlamına gelir.

Takılar bir yandan da elbette kadınlık simgesidir; kadınlar takısız düşünülemez. Dönemin tablolarında da modelinin kadınlığını, dişiliğini ön plana çıkaran ressamlar takılara mutlaka yer verir. Bu örneklerden Tintoretto'nun "Yıkılan Suzanna" adlı tablosundan bir detayda, Suzanna adlı güzelin dişiliği hem kolundaki hem de yanına koyduğu takılarıyla daha bir vurgulanmıştır.

Rönesans'ta takılar günlük yaşamın ayrıntılarında da kadınlar için çok önemlidir; evlenirken mutlaka çok özel takılar yapılması gerekmektedir. Ancak bu takılar sonuna kadar muhafaza edilemez; üç yıl takıldıktan sonra takılar üzerindeki tasarruf hakkı kocaya aittir ve o da bu takıları ihtiyacına göre kullanabilir, değiştirebilir. Bu durum, bugün neden elimizde yeterince örnek olmadığını bir açıklaması olabilir.

16. yüzyılda Floransa'nın soylularından Alessandra Strozzi'nin oğlu Filippo'ya yazdığı, bu konuyu örnekleyen mektupta şu sözler yer alır: "Mücevherleri hazır et ve onların güzel olmasını sağla; çünkü sana bir eş bulduk. Güzel bir kadın olarak ve Filippo Strozzi'ye ait bir kadın olarak güzel mücevherlere ihtiyacı olacak onun; çünkü sen her konuda onurlusun, bu konuda da onurun eksik olmamalısın."

Kuzeye doğru gidildiğinde Almanya'dan kimi portrelerde son derece ağır takılarla yüklenmiş soylu kadınlar görürüz. Taşınmasının bile zor olacağını düşündüğümüz altın zincirler çok modadır bu kadınlar arasında. Pek çok çeşidi olan, incilerle veya taşlarla bezeli baş takıları da ayrı bir önem taşır. Elbise üzerine mücevher düğmeler dikmek de yine revaçtadır.

Uzun süre tahtta kalmış, önemli bir kadın hükümdar olan Kraliçe I. Elizabeth, aynı zamanda çok da süslü bir kadındır; hatta bir moda öncüsüdür. Çeşitli resimlerde Elizabeth'i uzun inciler ve beline asılı takılarla, başı yüksek bir taç ve incilerle süslü veya dönemin modasına uygun olarak yüksek kabartılmış saçların üzerine damla biçimli firketeler takılı halde görürüz. Armağan almayı çok seven bir kadın olan Elizabeth'in 1587 yılbaşında aldığı armağanların listesi şöyledir: Mücevher çanta ve broş takımı, incili altın parfüm kutusu ve takım zinciri, mineli zincirli mücevher pandantifli altın gerdanlık, minik incilerle bezeli on beş altın düğme, yakutlarla bezeli yılan dili biçimli pandantif ve -en çok beğendiği hediye- açıldığında kendisinin portresi beliren mücevher yelpaze. Aynı yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'a saray kuyumcuları tarafından verilmiş bayram armağanlarının listesi, bir küçük karşılaştırma yapabilmemizi sağlayacaktır: Bir murassa ayna, bir takım minekârî düğme, bir altın at pazubendi, bir küçük [küçük] yeşim zernişan [altın kakmalı] murassa [mücevher] levha, bir sedef kaplı murassa altın bendli bıçak, bir murassa sergi, bir hançer sapı ve dokuz zihgir [ok atma halkası], iki takım murassa düğme, bir altın bıçak, sapı balık dişinden, bir zernişanlı abanoz ağacından murassa tarak, bir zernişan murassa sopa, bir altın pazubend, bir altın hatem [mühür].

Çocuklara bakıldığında, soylu çocukların da aynen büyüklerin taktığı mücevherleri kullandığı görülür. Tiziano'nun bir portresinde, beline parfüm topu takmış bir çocuk resmedilmiştir.

16. yüzyıl sonunda ve 17. yüzyılda saatçiler mücevhercilerle ortak çalışmaya başlar. Saatler moda haline gelir ve neredeyse herkesin bir saati olur. Özellikle 17. yüzyılda, oval biçimli, içinde portre olan madalyonlar da çok modadır. Bu dönemde takılarda yavaş yavaş duygular daha çok öne çıkmaya başlar; örneğin yürek biçimi kendini belli eder. Madalyonların üzerinde daha farklı kesimler görülür; 1660'ta purlanta kesimi ortaya çıkar, taşlar daha parlak hale gelir. Mücevherler giderek daha renklenir ve çeşitlenir; giderek renkli ve daha iri taşlar kullanılır. Daha gösterişli takılar yapılmaya başlanır. Rönesans'ın heykel tadındaki takılardan, işçiliğe önem verilen parlak görünümlü takılara doğru geçilir.

Birbirine geçen, çift evlilik yüzükleri çok kullanılan takılardandır; yüzük açıldığı zaman içinde bir bebek ve bir iskelet modeli görülür, ki "doğumdan ölüme kadar"ın temsilidir bu modeller.

17. yüzyılın ilginç takılarından biri de, memento mori , yani ölümü anmak gibi bir anlam yüklenen, üzeri işli kurukafa veya tabut şeklindeki takılardır ve insanlar bunları kaybettikleri sevdiklerinin arkasından takarlar.

Bu dönemde dünya içinde Osmanlı'yı simgeleyen takımın ne olduğu düşünüldüğünde akla sorguç gelir. Sorguçlar 18. yüzyılda en ihtişamlı hallerini alırlar ve takitleri de yapılırlar. Örneğin Macarlar birtakım sorguçlar yapar. Osmanlı'da kadınlar da sorguç takarlar. "İstefan" adlı takı (bu ad antik dünyadan, "çelenk taşıyan" anlamındaki stephanophoros 'tan dönüşmüştür) Osmanlı saray kadınlarının takıları arasında önemli bir yer tutar. İncelenen örneklerde, Avrupa'ya paralel bir ihtişamın var olduğu görülür.

18. yüzyıl Avrupa'sına bakıldığında işlerin renklendiği, taşların daha çok kullanıldığı ve bu kadar renkli ve bol taş kullanmak için bir yandan da başka yollar bulunduğu görülür. 17. ve 18. yüzyıllarda, Avrupa'nın merkezi olma özelliğini İtalya'dan devralan Versailles Sarayı modayı yönlendirir artık ve sarayda müthiş davetler verilir. Mum ışığında verilen bu davetlerde, bu ışıktaki parlayacak çok kesimli ve çok renkli mücevherlere ihtiyaç duyulur. Böylece taşları, arkasını foyalayarak renklendirme işi ortaya çıkar.

Bu dönemde bir yandan giderek Avrupa'da takım halinde mücevher takma işi başlar. Osmanlı'da ise kadınlar aynı dönemde çok çeşitli mücevherler takmaktadır.

18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başında sahnede görülen Napoleon, pek çok şeyi değiştirdiği gibi yeni bir üslup da açar; neoklasik üsluba girilir. Ingres, Napoleon'u "tam bir antik hükümdar gibi, antik tanrı gibi" diye betimler. Napoleon'un başında, Roma hükümdarlarına öykünen bir ayrıntıyla, bir altın defne dalı tacı görülür.

İsviçre'de tasarruf yasaları dönemi olan 18. ve 19. yüzyılda, madeni yontarak uzaktan elmas gibi parıldayan takılar elde edilir. Napolyon işgaline karşı gelmeye çalışan Prusya'da ise, 1813'te, tamamen demirden yapılan bir takı türü ortaya çıkar. Direnişte paraya duyulan ihtiyaçtan, kadınlar götürüp takılarını teslim etmekte ve karşılığında da, arkasında "Gold gab ich für Eisen", yani "Demir için altın verdim" yazılı demirden bilezikler almaktadırlar.

19. yüzyılda takı konsepti de takımın sahipleri de biraz değişir. İmparator III. Napoleon ünlü Fransız kuyumcusu Lemmonnier'ya, İmparatoriçe Eugenie'ye armağan etmek üzere bir taç ısmarlar. Ancak iktidar değişikliğinden sonra taç dönemin Almanya'daki önemli ailelerinden birine, von Thurn und Taxis Ailesi'ne satılır. İktidar değişiklikleriyle hükümdarların elindekilerin bir şekilde başkalarına aktarıldığı bu el değiştirme işlemleri de toplumsal tarihin bir yansımasıdır. Osmanlı'da da, Sultan II. Abdülhamid iktidardan düştüğünde mücevherlerine de el konur ve bir büyük müzayede kataloğu hazırlanarak bu mücevherler 1911'de Paris'te açık artırımla satılır.

20. yüzyılın hemen başlarında, değişik konular ortaya atılır. 1900-1910 arasında, Kraliçe Victoria'nın oğlu Kral VII. Edward ile eşi Kraliçe Alexandra'nın ortaya attığı belle epoque modası, tasma kolyeler, çok uzun inci dizilerinden oluşan son derece zarif ve akıcı mücevherlere yer verir.

Art nouveau örneklerin son derece kıvrımlı, aşırı stilize tasarımlarının, dönemin beğenisini ve üslubunu yine son derece incelikli biçimde yansıttığı görülür. Artık renkli camlar, mine gibi çok farklı malzemeler de kullanılmaya başlar.

Yüzyılın başına damgasını vurup yüzyıl ortalarına kadar da etkisini sürdüren tasarımcı Cartier, pek çok yerden esinlenmiştir; hatta kimi takılarında Hint esintilerinin yer aldığını söyleyebiliriz. 1920'ler-30'ların art deco 'sunun ruhu, geometri ve cazdır. 1940'larda Cartier'in önce Windsor düşesi için tasarlamış olduğu hayvan biçimli (flamingo ve kaplan) broşlar, günümüzde bile hâlâ en çok taklit edilen mücevherlerdir. Van Cleef & Arpels da öncü mücevher tasarımcılarından. 1940'ların sonu-50'lerde son derece basit, geometrik broşlar da yapılır; artık moda öncüleri, toplumun takıları üzerinde gördüğü kişiler, aktrislerdir. Bir yandan romantik takılar devam eder ve bunlar da yine filmlerde aktrislerle taktırılarak lanse edilir.

1960'lara gelindiğinde, dönemin eğilimlerine uygun olarak çok geometrik altın ya da yalın gümüş takılar görülür. 1970'lerin güzellik simgelerinden ve de mücevher simgelerinden biri olan Elizabeth Taylor, her mücevheriyle bir olay yaratır ve basında geniş yankı bulur.

1980'ler-90'lara gelindiğinde her çeşit takıya rastlanır. Tiffany ve Bulgari gibi 20. yüzyılın ikinci yarısına damga vurmuş ve çokça taklit edilmiş tasarımcıları da göz ardı etmemek gerekir bu dönemi incelerken.

Yüzyıl sonu artık gazete kâğıdından gerdanlıkların, kulağın biçimin almış küpelerin takıldığı, özgür tasarımlar dönemidir.

Sonuç olarak, 15. yüzyılda, evliliğinde kendisine armağan edilen, mutlaka sahip olması gereken armağanlarla gördüğümüz Dük Sforza'nın karısı Battista Sforza ile, nişanlandığında kendisine armağan edilen Van Cleef & Arpels tasarımı pırlantalı incili takımla gördüğümüz Grace Kelly, yaklaşık 500 yılın ötesinden aynı ortak gururla bakarlar birbirlerine, eşleri tarafından armağan edilen ve kendilerini toplumda bir yerlerde temsil eden takılarıyla ressama ya da objektife poz vererek. Aradan geçen zamanda sanki hem pek çok şey değişmiş, hem de pek bir şey değişmemiş gibidir.